

PALLOS LAJOS
A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem, 1946–1949

The Order of Merit of the Hungarian Republic, 1946–1949

Changed political and social conditions in Hungary necessitated the creation of a new award system after the Second World War. The most essential element of this new system was the Order of Merit and Medal of Merit of the Hungarian Republic. The creation of the new award started during the last months of 1945 but it took its final form already after the proclamation of the republic. The classes of the Order and the basic design of its insignia followed the pre-1945 Hungarian Order of Merit, but with essential changes. The communist takeover in 1949 abolished the republican award and replaced it by the Order of Merit of the People's Republic, with the renaming of the classes and insignia of a completely new design. The paper briefly introduces the history of the short-lived republican award, with particular regard to the order insignia and the practice of conferring.

A második világháború után a megváltozott politikai életben új kitüntetési rendszerre volt szükség. Ennek egyik legfontosabb eleme volt az 1946-ban megalapított Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem. A szakirodalom – elsősorban Molnár József munkásságát kell említeni – foglalkozott a kitüntetés megszületésének körülményeivel. Molnár felvette a kapcsolatot Takó Istvánnal, a Magyar Királyi Állami Pénzverde egykori technikusával, akinek visszaemlékezése szerint a Köztársasági Elnöki Hivatal olyan eligazítást adott az új kitüntetés elkészítését illetően, hogy az „esztétikus, kifejező és alapvetően gyorsan elkészíthető legyen”.¹ Így természetes volt, hogy a Horthy Miklós által 1922-ben alapított Magyar Érdemrend különböző fokozatainak jelvényeit vették alapul, amelynek verőszerszámai és hozzá gyakorlott munkatársi gárda is rendelkezésre állt. Molnár József szerint az új kitüntetés tervezésével megbízott Iván István azért is támaszkodott a Magyar Érdemrend jelvényeire, mert tudatában volt annak, hogy azok az 1848–49-es szabadságharc érdemrendjének az emigrációban elkészült jelvényére mennek vissza.² Így a Magyar Érdemrend átalakításával tervezte meg a Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem jelvényeit, a kettőskereszt helyébe nemzeti színű háromszögletű pajzs került, a kereszt szegélyének színe vörös lett a zöld helyett. (1. kép)

A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem létrehozásának előzményeihez tartoznak azok a mintapéldányok, amelyeket korábban Molnár József ismertetett.³ Azokon az

1. kép – A Köztársasági Érdemrend nagykeresztjének csillaga
(Magyar Nemzeti Múzeum)

előlap medalionjában a koronás magyar államcímér látható, míg a hátoldalon az 1945-ös dátum. Az egyik mintapéldány olyan babérágakkal készült, mint a Magyar Érdemrend hadidíszítményes jelvényei. Az 1945-ös évszámú darabok arra utalnak, hogy már a köztársasági államforma létrejöttét megelőzően megkezdtek az új kitüntetés tervezését. A Magyar Érdemrend megalapításának 100. évfordulójára „Csillag és kereszt” című, a Magyar Nemzeti Múzeumban készült, 2023-as időszaki kiállításon egy olyan mintapéldányt mutattunk be, amelynek előlapján a koronás magyar államcímér szerepel,

1 Molnár József: A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem 1946–1949. Hadtörténelmi Közlemények. 33. (1986) 158.

2 Molnár J.: A Magyar Köztársasági i. m. 159.

3 Molnár József: A Magyar Köztársaság kitüntetései katalógusa 1946–1949. Kézirat. A HM Hadtörténelmi Múzeum Kéziratos Emlékanyagok-gyűjteményében őrzött példány leltári száma: 87.517.1./Em.

2. kép – Babérágas és kardos prototípus a második világháború utáni új kitüntetéshez (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum)

viszont a babérágak teljesen körbefogják a kereszt szárait, a hátlapján azonban nincs évszám. (2. kép)

Molnár közölt olyan Iván István által tervezett, közép-részében már nemzeti színű pajzsot ábrázoló keresztet is, amelyeket babérágakkal valamint babérágakkal és kardokkal láttak el.⁴ Ezek a változatok végül nem kerültek be a kitüntetés végleges jelvényei közé. Ezeknek a daraboknak a hátlapján 1946-os évszám szerepelt. Az alábbi képen bemutatott jelvény teljesen megegyezik a Molnár által nagykeresztként bemutatott példánnyal, azonban ennek a magángyűjteményből származó példánynak a hátoldalán az 1945-ös évszám szerepel.⁵ Vajon Iván István már 1945 végére megtervezte az új kitüntetés jelvényeit a nemzeti színű pajzsral? (3-4. kép)

A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdeméremről szóló törvényjavaslatot 1946. július 24-én nyújtották be a nemzetgyűlésnek, a kitüntetést megalapító törvény, az 1946. évi XXI. tc. szeptember 14-én jelent meg. A kitüntetés alapszabályait pedig december 1-én írták alá.⁶ Az érdemrendnek öt fokozata volt, nagykereszt, középkereszt a csillaggal, középkereszt, tiszti kereszt és kiskereszt. (5-6. kép)

Az érdeméremnek három fokozata volt, arany, ezüst és bronz. (7. kép)

A törvény külön polgári és katonai tagozatról rendelkezett, az alapszabályok szerint az eltérő szalag jelezte volna a

4 Molnár J.: A Magyar Köztársasági i. m. 162–165.

5 A jelvény szalagtartójában jelenleg a középkereszt nyakszalagja látható, de ettől a darab a nagykereszt mintapéldánya.

6 A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem alapszabályai. Magyar Közlöny, 1946. december 28. 2.

3. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend hadiékítményes mintapéldánya, 1945. Előlap (magángyűjtemény)

4. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend hadiékítményes mintapéldánya, 1945. Hátlap (magángyűjtemény)

különbséget, végül azonban egységesen csak polgári fokozatok adományozására került sor. A Magyar Köztársasági Érdemrendhez később éppúgy alapítottak egy magasabb fokozatot és láncot is, mint a Magyar Érdemrend esetében történt. Az alapszabályokat 1947. augusztus 6-án kiegészítették az államfők részére adományozható láncsal, valamint

5. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje
(Magyar Nemzeti Múzeum)

6. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje
(Magyar Nemzeti Múzeum)

a kormányfők és más hasonló állású politikusok részére adományozható babérággal ékesített nagykeresztrel.⁷ (8-9. kép)

A kitüntetés adományozásának közel három éve alatt – Molnár József által megállapított számokat közlők – az érdemrend különböző fokozataiból összesen 1464 jelvényt

7 A Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem alapszabályainak kiegészítése. Magyar Közlöny, 1947. augusztus 10. 1.

7. kép – A Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozata
(Magyar Nemzeti Múzeum)

adományoztak.⁸ Megosztásuk – két lánc, tíz babérággal ékesített nagykereszt, 121 nagykereszt, 165 középkereszt a csillaggal, 202 középkereszt, 403 tisztikereszt és 561 kiskereszt. Az érdemermekből ehhez képest jóval többet, összesen több ezer darabot adományoztak. Az 1464 érdemrendből 942 magyar, 522 külföldi megadományozott személy volt.

Az első nagyobb adományozási alkalom a köztársaság kikiáltásának első évfordulója volt, 1947. február 2-a. Ekkor Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke, Nagy Ferenc miniszterelnök valamint Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettesek kaptak nagykeresztet, további tizennégy korábbi vagy aktuális miniszter középkeresztet a csillaggal fokozatot, köztük Gyöngyösi János külügyminiszter, Rajk László belügyminiszter és Nagy Imre volt belügyminiszter. Hat személy kapott középkeresztet, köztük Keresztury Dezső ideiglenes vallás- és közoktatásügyi miniszter és dr. Antall József volt újjáépítési miniszter. Ekkor tehát csak magasabb fokozatokat adományoztak vezető politikusok részére.⁹ Ezt követően folyamatosan történtek adományozások egy-egy vagy több személy részére úgy, hogy azok nem kötődtek valamely kiemelkedő nemzeti dátumhoz. Így például június 23-án

8 Molnár J.: A Magyar Köztársasági i. m. 161.

9 Kitüntették a Magyar Köztársaság fölépítőit. Magyar Nemzet, 1947. február 2. 1.

8. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje láncon (Magyar Nemzeti Múzeum)

Mihályfi Ernőt, a köztársasági elnöki kabinetiroda főnökét Dinnyés Lajos miniszterelnök értesítette arról, hogy az államfő a középkeresztet a csillaggal adományozta részére. Augusztus 29-én pedig ugyancsak a kormányfő értesítette Rajk Lászlót a köztársasági elnök április 11-én kelt elhatározásáról, miszerint a korábban adományozott középkeresztet a csillaggal felcseréltesse a nagykereszt jelvényeivel, vagyis a nagykeresztrel és a hozzá tartozó csillaggal.¹⁰

Több magas rangú politikust érintő nagyobb adományozás zajlott le 1947 novemberében.¹¹ Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes megkapta a nemrégiben létrehozott babérággal ékesített nagykeresztet és további tizenhárom személy a nagykeresztet, főképp azok, akik februárban még csak a középkeresztet a csillaggal kapták meg. 1947. november 19-én Tildy Zoltán köztársasági elnök megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjéhez az államfő részére adományozható aranyláncot, december 4-én Dinnyés Lajos miniszterelnök megkapta nagykeresztjéhez a babérágot.¹² 1947 végétől egyre gyakrabban adományoztak nagyobb számban külföldieknek is kitüntetések, főképp baráti országok hazánkba érkező delegációinak. Decemberben egy jugoszláv delegáció magas rangú tagjai közül babérággal ékesített nagykeresztet kapott Tito marsall, míg öt jugoszláv politikus nagykeresztet, a delegáció többi tagja

10 Adományozási okmányok a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában D.43.c.1982.5. ill. D.2011.43.1. leltári számon.

11 A belpolitika hírei. Magyar Nemzet, 1947. november 1. 3.

12 Tildy Zoltán köztársasági elnök üdvözlése születésnapja alkalmából. Magyar Nemzet, 1947. november 19. 3.; Dinnyés Lajos kitüntetése. Magyar Nemzet, 1947. december 4. 5.

9. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend babérággal ékesített nagykeresztje. (Magyar Nemzeti Múzeum, Dinnyés Lajos hagyatékából)

középkeresztet a csillaggal.¹³ 1948 január folyamán két ízben román politikusokat és katonákat tüntettek ki. A román vezérkar főnöke, Constantin Jonascu és a munkaügyi miniszter, Lotar Radaceanu nagykeresztet kapott, míg hatan a középkeresztet a csillaggal, más alacsonyabb beosztású személyek középkeresztet és tiszti keresztet kaptak.¹⁴

1948. január 31-én a magyar-lengyel kapcsolatok kimélyítése terén szerzett érdemeik elismerésül számos lengyel politikus, diplomata, magas rangú köztisztviselő, újságíró és művész kapta meg a kitüntetés valamely fokozatát. A babérággal ékesített nagykeresztet hárman kapták meg, Józef Cyrankiewicz miniszterelnök, Władysław Gomułka és Antoni Korzycki miniszter-elnökhelyettes, nagykeresztrel tüntették ki a külügyminisztert, a kulturális és szépművészeti minisztert, a közoktatásügyi minisztert és a budapesti lengyel követet. Heten kapták meg a középkeresztet a csillaggal, főleg államtitkárok és Varsó város tanácsának elnöke. Tizenegy személynek adományozták a középkeresztet, köztük voltak miniszteri kabinetfőnökök, de volt egyetemi tanár, Varsó rendőrpáncsnoka és a lengyel rádió vezérigazgatója. Tiszti keresztet kapott Władysław Broniewski író, két zongoraművész valamint Helena Wolińska, a lengyel polgári milícia őrnagya. Hat személy kapott kiskeresztet, köztük egy hölgy, az Asszonyok Ligája delegáltja. Heten kapták meg a Magyar Köztársasági Érdemérem arany fokozatát, köztük három hölgy, egyikük Wanda Wiłkomirska hegedűművész.¹⁵

A köztársaság kikiáltásának második évfordulójának előestéjén szintén több hazai személyt kitüntettek az érdemrend illetve érdemérem valamely fokozatával, ezúttal nem a vezető politikusok közül. Nagykeresztből csak egyet osztottak ki, Révész Géza varsói magyar követnek, két államtitkár kapott középkeresztet a csillaggal, további három államtitkár pedig korábbi középkeresztjéhez megkapta a csillagot. Kilencen kaptak

13 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. február 7. 1.

14 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. január 31. 1. és 1948. február 7. 1.

15 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. február 1. 1.

középkeresztet, köztük Pálffy György és Sólyom László altábornagy valamint Pokorny Hermann nyugalmazott vezérezredes. Tizenegy személy kapott tiszti keresztet, miniszteri tanácsosok, diplomaták és katonák. Huszonheten kaptak kiskeresztet, részben szintén miniszteri tanácsosok, részben a vidéki közigazgatás vezető emberei, polgármesterek, alispánok. A közigazgatás alsóbb szintű tagjai közül kerültek ki az érdemérem arany-, ezüst és bronz fokozatának kitüntetettjei: a huszonhét arany érdemérmes között miniszteri titkárok és segédtitkárok, főjegyzők, polgármesterek voltak leginkább, a huszonöt ezüst érdemérmes között irodaigazgatók, irodatisztek és vezető jegyzők voltak többségben. Közöttük összesen nyolc hölgy volt.¹⁶

1948-ban folyamatosan zajlott a kitüntetés különböző fokozatainak az adományozása a legmagasabbtól a legalacsonyabbig, így például március 15-e alkalmából is, de akkor egy új rendjel, a '48 centenáriuma megalapított Magyar Kossuth Érdemrend megszüntette a Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem elsőségét. A kitüntetések viselési sorrendjében a Kossuth Érdemrend I. osztálya a Magyar Érdemrend nagykeresztje, míg II. osztálya a csillaggal adományozott középkereszt elé került.¹⁷ Mivel az időkeret nem engedi meg a Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem adományozásainak további részletesebb ismertetését, így csak néhány alkalmat említek.

Januárban a rendőrség dolgozói körében zajlott nagyszabású adományozási hullám. Kádár János országgyűlési képviselőt, volt budapesti főkapitány-helyettest a csillaggal adományozott középkereszttel tüntették ki, dr. Szebenyi Endre államtitkár megkapta középkeresztjéhez a csillagot, és még néhány magasabb rangú rendőr pedig tiszti illetve kiskeresztet. Az állomány alacsonyabb beosztású dolgozói közül viszont sokan kaptak érdemérmeket. Arany fokozatot huszonhárman, ezüst fokozatot ötvenöten, bronz fokozatot kilencvenheten kaptak. Közöttük számos női kitüntetett is volt.¹⁸

A tahiútfalui Duna-híd újjaépítésénél kifejtett érdemes és eredményes munkásságuk elismeréséül ezüst és bronz érdemérmeket kaptak néhányan, köztük egy mérnök, valamint műszaki dolgozók és szakmunkások.¹⁹

Februárban orvosok és védőnők nagyobb csoportja kapott arany, ezüst és bronz fokozatú érdemérmeket egy országos közegészségügyi akcióban való eredményes munkáért. Ugyanebben a hónapban a katonaság főtisztjei és tisztjei közül is sokan kaptak kitüntetést, tiszti és kiskereszteteket valamint arany és ezüst érdemérmeket.²⁰

Márciusban a különféle szakszervezetek különböző szinten dolgozó titkárai kaptak kitüntetéseket, néhányan kiskeresztet, többségük pedig arany és ezüst érdemérmeket.²¹

Ugyancsak márciusban a felső-tiszai árvízvédelem kapcsán a helyi közigazgatás vezetői közül tüntettek ki többeket arany, ezüst és bronz fokozatú érdemérmekkel.²²

16 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. február 1. 1–3.

17 *Makai Ágnes – Héri Vera*: Kereszt, érem, csillag. Kitüntetések a magyar történelemben. Bp. 2002. 66–67.

18 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. január 25. 1–2.

19 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. február 7. 1–2.

20 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. március 7. 1. és 1948. március 10. 1–2.

21 Magyar Közlöny, 1948. március 14. 2. és 1948. április 1. 1.

22 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. május 6. 1.

1948 júliusában Asbóth József teniszező, a párizsi Roland Garros 1947. évi győztese az 1948-as wimbledoni elődöntős szerepléséért tiszti keresztet kapott.²³

Az 1948-as londoni olimpián jól szerepelt sportolókat is kitüntették. Például az aranyérmes kardcsapat tagjai arany érdemérmeket kaptak, míg az ezüstérmes vízilabda válogatott tagjai ezüst érdemérmeket kaptak. Takács Károly olimpiai bajnok sportlövő az érdemrend kiskeresztjét kapta meg.²⁴

December 4-én Szakasits Árpád köztársasági elnök megkapta az államfők részére adományozható láncot.²⁵

1949. március 15-e alkalmából is számos kitüntetést osztottak ki az érdemrend és érdemérem különböző fokozataiból, például a „Valahol Európában” című film alkotóinak is. Somlay Artúr tiszti keresztet, Gábor Miklós és Bánky Zsuzsa kiskeresztet, míg az operatőr, a díszlettervező és a zeneszerző az érdemérem arany fokozatát nyerte el.²⁶

1949. április 11-én a miniszterelnök előterjesztésére a magyar zeneélet és zeneművészet fejlesztése terén kifejtett kiválóan érdemes és eredményes, munkásságának elismeréséül Otto Klemperer karmesternek a Magyar Köztársasági Érdemrend tiszti keresztjét adományozták.²⁷

1949. április 13-án a magyar-csehszlovák baráti kapcsolatok kiépítése és ápolása terén szerzett kiváló munkássága elismeréséül nagyszabású cseh állampolgárokat tüntettek ki az érdemrend és az érdemérem különböző fokozataival. Antonín Zapotocky miniszterelnök valamint a helyettes-miniszterelnök, a külügyminiszter, a külkereskedelmi miniszter és a budapesti csehszlovák követ nagykeresztet kapott, további három személy középkeresztet a csillaggal, öt-öt személy középkeresztet illetve tiszti keresztet kapott, négyen pedig kiskeresztet. Egy számvevőségi hivatalnoknak pedig az érdemérem arany fokozatát adományozták.²⁸ (10. kép)

A Magyar Köztársasági Érdemrend utolsó kitüntetettje Péter Gábor, az ÁVH vezetője volt 1949. október 12-én.²⁹

A Magyar Közlöny 1949. október 26-i száma tette közzé a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1949. évi 12. számú törvényerejű rendeletét a köztársasági érdemrend utódjának, a „Magyar Népköztársasági Érdemrendnek és Érdeméremnek” megalapításáról. A rendelet 6. §-a a „Magyar Köztársasági Érdemrend és Érdemérem” megszüntetéséről szól azzal a kitételrel, hogy ahelyett a volt tulajdonosok részére 1950. április hó 4-ig az új kitüntetés megfelelő fokozatát lehet adományozni. (11. kép)

A Magyar Nemzeti Múzeum kitüntetés-gyűjteményében olyan személyi anyagok vannak, amelyek a legváltozatosabb módon demonstrálják ennek a váltásnak a megvalósulását.³⁰

23 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. július 9. 1.

24 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. október 24. 2.; *Győr Béla – Klész László*: Katonaolimpikonok. Magyar hivatásos katona sportolók a modernkori olimpiai játékokon. Bp. 2002. 79.

25 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1948. december 11. 1.

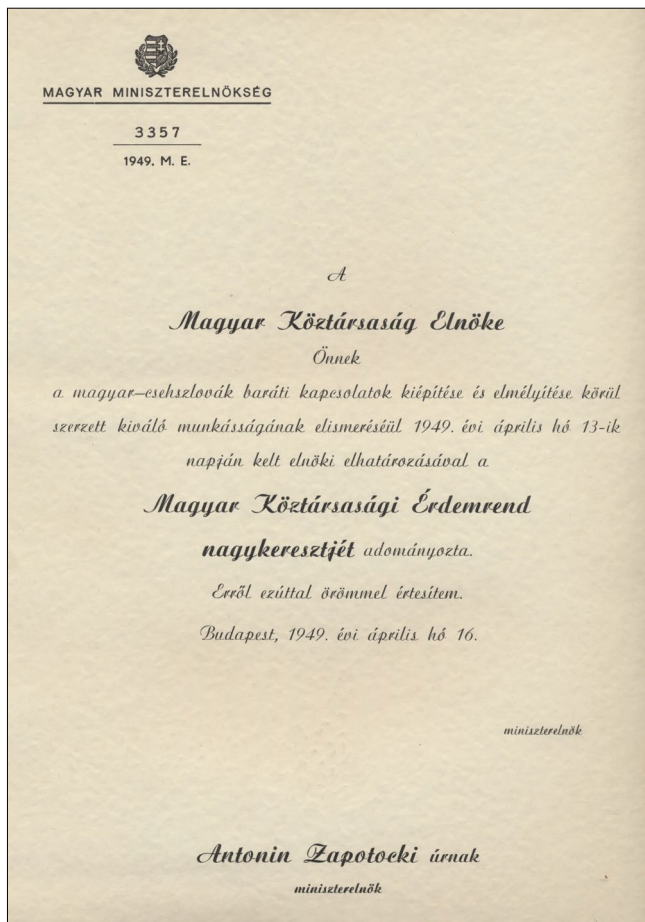
26 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1949. március 17. 1.

27 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1949. április 20. 1.

28 Kihirdetve: Magyar Közlöny, 1949. április 20. 1.

29 *Molnár J.*: A Magyar Köztársasági i. m. 168.

30 Különösen Dinnyés Lajos, Gyöngyösi János, Mihályfi Ernő, Szakasits Árpád és Rajk László kitüntetés-hagyatéka.

10. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztjének adományozási okirata Antonin Zapotocki csehszlovák miniszterelnök részére, 1949. (Aláírás nélkül)

A kitüntetés viselésével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy a Horthy-korszakkal szemben, a háború után, a katonai személyeket leszámítva eléggé visszaszorult a kitüntetések viselési szokása. A „Csillag és kereszt” kiállításra készülve alig-alig találtunk polgári öltözetben viselt kitüntetést. Pedig az alapszabályok rendelkeztek az egyes fokozatok kisdíszítményeiről és a miniatűr jelvények viselését is lehetővé tették. Úgy tűnik, akadtak néhányan, akik figyelmet fordítottak kitüntetéseik megfelelő polgári viselésére, mint például Nagy Imre, akinek frakklancán a többi között a Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje és a hozzá tartozó csillag miniatűrje is szerepel. Mihályfi Ernő hagyatékában a különféle feltűzhető miniatűrök mellett megmaradt egy olyan frakklanc, amelyen már a Magyar Népköztársasági Érdemrend I. osztályú jelvényének miniatűrje látható a köztársasági kitüntetés miniatűrje helyett. (12-14. kép)

Végezetül egy csokorszalagon függő kiskeresztet mutatok be egy németországi magyar illetőségű személy magángyűjteményéből. A saját gyártású szalagot valószínűleg egy 1949 vagy 1956 után emigrált hölgy viselte, aki kitüntetettje volt ennek a fokozatnak. (15. kép)

11. kép – A Magyar Népköztársasági Érdemrend I. fokozata dobozában a kisdíszítménnyel és a szalagsávval (Magyar Nemzeti Múzeum)

12. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje csillagának és a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatának miniatűr jelvénye közös tűvel. (Magyar Nemzeti Múzeum Mihályfi Ernő hagyatékából)

14. kép – Frakklánc a Magyar Kossuth Érdemrend I. osztályú, a Magyar Népköztársasági Érdemrend I. fokozatú, a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatú jelvényének és a Lengyelország Újjászületése Rend I. fokozatú keresztjének és csillagának miniatűrjeivel.
(Magyar Nemzeti Múzeum, Mihályfi Ernő hagyatékából)

13. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje kisdíszítményének és a Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozatának miniatűr jelvénye.
(Magyar Nemzeti Múzeum Mihályfi Ernő hagyatékából)

15. kép – A Magyar Köztársasági Érdemrend kiskeresztje női csokorszalagon (Magyar Nemzeti Múzeum)